

*Marta Hoffmann*

## **Znaczenie idei *taksim* dla Turków zamieszkujących Cypr Analiza konstruktywistyczna**

### **Wstęp**

Teoretyczne zaplecze nauki o stosunkach międzynarodowych niewątpliwie ma różne oblicza. Od chwili ukonstytuowania się tej dyscypliny w obrębie nauk społecznych, wielu jej przedstawicieli próbowało skonceptualizować ład międzynarodowy na swój sposób. Niektóre z tych refleksji miały charakter bardziej filozoficzny, inne bardziej naukowy, jednak każda z nich miała na celu wychwycenie podstawowych cech charakterystycznych dla aktorów międzynarodowych, zidentyfikowanie głównych motywów i celów ich postępowania, a także sposób wchodzenia w relacje między aktorami.

Historia fluktuacji tych koncepcji jest niewątpliwie nadzwyczaj interesująca, jednak nie jest ona przedmiotem niniejszego opracowania. Autorka będzie się w nim skupiać na jednym z paradygmatów współczesnej humanistyki, jakim jest konstruktywizm, odniesiony właśnie do płaszczyzny stosunków między podmiotami międzynarodowymi i stanowiącym istotny element współczesnej „panoramy teoretycznej” w obrębie omawianej dyscypliny.

Ze względu na fakt, że żadna perspektywa teoretyczna nie powstaje w oderwaniu od praktyki politycznej, a w przypadku konstruktywizmu – także od praktyk kulturowych, Autorka postanowiła odnieść tę konkretną orientację teoretyczną do skomplikowanej sytuacji na Cyprze rozgrywającej się pomiędzy Grekami i Turkami cypryjskimi, kładąc nacisk przede wszystkim na obecną wśród tych drugich ideę *taksim*, czyli podziału wyspy na dwie odrębne części pod względem politycznym, gospodarczym i kulturowym.

## Charakterystyka poglądów konstruktywistów na gruncie stosunków międzynarodowych

Konstruktywizm zaczął przenikać do dyscypliny stosunków międzynarodowych już w połowie lat 80. XX w., a za jego pierwszych przedstawicieli uważani są m.in. Nicholas Onuf<sup>1</sup>, Friedrich Kratochwil<sup>2</sup> czy Peter Katzenstein<sup>3</sup>. Zwrócili oni uwagę przede wszystkim na uwarunkowania sposobu podejmowania decyzji przez aktorów na poziomie międzynarodowym, problematyzowali rzekomy obiektywizm badacza stosunków międzynarodowych, a także skoncentrowali się na kulturowych fundamentach postrzegania przez dane państwo rzeczywistości międzynarodowej<sup>4</sup>. Kolejne generacje konstruktywistów doprowadziły to do konkluzji o niespójnym i dynamicznym charakterze ogółu relacji politycznych na świecie, a także skupieniu się na niematerialnych czynnikach warunkujących zachowanie przedstawicieli państw w stosunkach międzynarodowych, takich jak normy międzynarodowe, religia, wartości czy język<sup>5</sup>. Po ponad 20 latach konstruktywizm jest jedną z bardziej znanych perspektyw teoretycznych wśród internacjologów i jest jednocześnie jedną z bardziej skomplikowanych wewnętrznie. Obecnie nurt ten reprezentują zarówno osoby skupione na określonym regionie geograficznym, na specyficznych elementach kultury, a także te spierające się ze sobą na temat stopnia plastyczności rzeczywistości międzynarodowej oraz innych założeń składających się na perspektywę konstruktywistyczną. Wydaje się zatem, że w przyszłości będzie to jedno z tych ujęć, które coraz częściej będzie stosowane do wyjaśniania zjawisk z zakresu szeroko pojętej płaszczyzny stosunków międzynarodowych.

## Zarys problemu cypryjskiego

Cypr był przez długi czas częścią Imperium Osmańskiego. W 1914 r., w odpowiedzi na tureckie przyłączenie się do działań I wojny światowej po stronie Niemiec, Wielka Brytania anektowała jego terytorium. Cypr stanowił wtedy istotne miejsce ulokowania strategicznych baz wojskowych Brytyjczyków<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> Podstawowe znaczenie ma tutaj jego praca *World of Our Making Rules and rule in Social Theory and International Relations*, Columbia 1989.

<sup>2</sup> Warto wspomnieć tutaj m.in. jego artykuł *Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System*, który ukazał się w „World Politics” w 1986 r.

<sup>3</sup> Jednym z przykładów jego podejścia jest artykuł pt. *Analyzing Change in International Politics: The New Institutionalism and the Interpretative Approach* z 1990 r.

<sup>4</sup> J.T. Checkel, *The constructivist turn in international relations theory*, „World Politics” 1998, vol. 50, nr 2, s. 324–327.

<sup>5</sup> S. Guzzini, *A Reconstruction of Constructivism in International Relations*, „European Journal of International Relations” 2000, vol. 6, nr 2, s. 155–162.

<sup>6</sup> C. Galatariotou, *From psychosocial equilibrium to catastrophic breakdown: Cyprus 1955–1974*, „International Journal of Psychoanalysis” 2008, s. 847–848.

Po II wojnie światowej zarówno ze strony greckiej, jak i tureckiej zaczęły narażać nastroje niepodległościowe, co w rezultacie doprowadziło Brytyjczyków do przekazania w 1960 roku władzy nad Cyprzem w ręce jej prawowitych właścicieli. Już wkrótce jednak obydwie grupy zwróciły się przeciw sobie. Turcy sprzeciwiali się supremacji Greków w organach prawodawczych i domagali się szerszej reprezentacji, a Grecy twierdzili, że stan faktyczny powinien ich współziomkom wystarczać<sup>7</sup>. Sytuacja zaogniła się, gdy ze strony Greków cypryjskich padł pomysł *enosis*, czyli zjednoczenia wyspy z Grecją kontynentalną. W odpowiedzi na protesty Turków cypryjskich oraz wykrystalizowaną wtedy jasno ideę *taksim* Turcja rozpoczęła w 1974 r. manewry mające na celu zajęcie północnej części wyspy. Od tego czasu kryzys narastał i nasilał się podział między jedną a drugą grupą<sup>8</sup>. Efektem tego stanu rzeczy było ogłoszenie w 1983 r. powstania Tureckiej Republiki Cypru Północnego uznawanej przez jedynie przez Turcję<sup>9</sup>. Wysiłki podejmowane przez ONZ, Stany Zjednoczone oraz inne państwa na rzecz załagodzenia konfliktu spełzły na niczym. Próba przerzucenia mostów pomiędzy podziałami społecznymi było zbliżające się członkostwo Cypru w Unii Europejskiej. Ostatecznie głosowanie na wyspie pokazało, że za zjednoczeniem obydwu części wyspy byli Turcy, stanowiący mniejszość, a Grecy opowiedzieli się za podziałem<sup>10</sup>. Obecnie członkiem Unii jest jedynie grecka część wyspy, co zdecydowanie nie poprawia stosunków na Cyprze przede wszystkim ze względu na nierówności ekonomiczne pomiędzy Turkami a Grekami cypryjskimi. Mimo politycznych podziałów wydaje się, że powoli podejmowane są oddolne wysiłki Cypryjczyków na rzecz pojednania i stworzenia cypryjskiej tożsamości<sup>11</sup>, zwanej też *Kıbrıslılık*<sup>12</sup>.

## Konstruktywistyczna analiza idei *taksim*

### *System aksjonormatywny*

Jak się okazuje, systemy aksjonormatywne obydwu społeczności nie były od siebie tak bardzo odległe, jak mogłoby się wydawać na pierwszy rzut oka. Długie lata wspólnego zamieszkiwania oddzielonego od terytorium lądowego obszaru sprawiły, że obydwie systemy kulturowe, którego przedstawicie-

<sup>7</sup> A. Adamczyk, *Problem cypryjski*, „Studia Europejskie” 1997, nr 4, s. 74–75.

<sup>8</sup> Ibidem, s. 78–84.

<sup>9</sup> Ibidem.

<sup>10</sup> Y. Papadakis, *Locating the Cyprus Problem: Ethnic Conflict and the Politics of Space*, „Macalester International” 2005, vol. 15, s. 91–93.

<sup>11</sup> S. Sahin, *Open borders, closed minds: The discursive construction of national identity in North Cyprus*, „Media, Culture, Society” 2011, nr 33, s. 583–585.

<sup>12</sup> E. Akc, ali, *Getting Real on Fluctuating National Identities: Insights from Northern Cyprus*, „Antipode” 2011, nr 5, vol. 43, s. 1741.

lami są Grecy i Turcy cypryjscy, poddane zostały procesowi dyfuzji, dzięki czemu coraz częściej w prasie ukazującej się po tureckiej stronie wyspy jest mowa o „cypryjskości” kultury obydwu społeczeństw. Jest to stosunkowo nowe zjawisko, będące efektem długiego okresu współżycia zarówno Greków, jak i Turków. Nie zawsze tak było. Przez długi czas obydwa systemy aksjonormatywne wykazywały sporo różnic, co mogło być jedną z podstawowych przesłanek wykryształizowania się pojęcia *taksim*, rozumianego jako „oddzielenie” obydwu narodów. Wydawałoby się, że najlepszym wskaźnikiem tych różnic są odmienne charakterystyki konstytucji Republiki Cypru oraz konstytucji Republiki Tureckiej i Tureckiej Republiki Cypru Północnego, których fundamentalne postanowienia wydatnie świadczą o tkwiącej głęboko granicy między obydwojoma narodami, będącej jednym z najważniejszych czynników wytworzenia się idei *taksim*. Powyższe akty prawne zostały uchwalone długo po zakorzenieniu się tej idei wśród Turków cyprijskich, dlatego nie można ich traktować w kategoriach przyczyny, lecz właśnie jako wskaźnik występowania wśród omawianej grupy poczucia odrębności. Z kolei fakt analizy konstytucji jako najistotniejszych dokumentów stojących u podstaw tożsamości prawnonarodowej członków danej grupy ma na celu rekonstrukcję fundamentalnych przekonań aksjologicznych Greków i Turków cyprijskich.

Wydaje się, że cechą dystynktywną obydwu systemów aksjonormatywnych jest sposób definiowania i traktowania narodu. O ile w konstytucji greckiej jest mowa o „społecznościach” zamieszkujących wyspę oraz ściśle określonych prawnie kryteriach kwalifikujących daną osobę, sytuujących ją w kontinuum polityka – język – tradycja – religia<sup>13</sup>, to konstytucje tureckie przywiązują większą wagę do pojęcia narodu traktowanego jako wspólnota „krwi”, a z drugiej – jako wspólnota polityczna<sup>14</sup>. Częste odwoływanie się w preambule do wspólnych dziejów i tradycji Turków oraz inkluzywizm, widoczny w zapisie o tym, że każde dziecko mające ojca Turka lub matkę Turczynkę jest Turkiem, świadczy o tym, że podstawową determinantą wytworzenia się pojęcia *taksim* mogło być poczucie ciągłości narodowej i historycznej pomiędzy Turkami pochodzącymi z kontynentu oraz tymi zamieszkującymi wyspę. Z tej perspektywy naturalną była turecka niechęć do grecko-cyprijskich rozwiązań o charakterze polityczno-prawnym dla kwestii tak żywotnych jak tożsamość. Greckie podejście odzwierciedlone w konstytucji oznaczające autorytatywne

<sup>13</sup> *Konstytucja Republiki Cypryjskiej*, przeł. L. i P. Akriditis, Warszawa 2013, s. 49–55.

<sup>14</sup> *The Constitution of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, dokument dostępny na stronie: <http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/main/polsyst/constitution/>, data odczytu wrzesień 2014.

i obiektywizujące rozstrzygnięcie tego kto jest, a kto nie jest Turkiem, musiało wywołać opór znacznej części zamieszkujących wyspę członków tego narodu, którzy swoją wizję „tureckości” opierali w znacznej mierze na – opatrzonym świadomością dziejów historycznych i kulturowych oraz więzami rodzinnymi – przekonaniu o byciu organiczną częścią Turcji rozumianej jako ojczyzna. W tym ujęciu fakt bycia muzułmaninem czy posługiwania się językiem tureckim nie był wskaźnikiem uznawania kogoś za Turka, a takie właśnie przekonanie zostało odzwierciedlone w konstytucji Republiki Cypru.

Inną cechą odróżniającą obydwa systemy aksjonormatywne jest odmienna hierarchia wartości, które się w nich pojawiają. W przypadku konstytucji Republiki Cypru naczelne miejsce zajmuje federacyjne państwo będące źródłem praw i obowiązków jego obywateli<sup>15</sup>. Państwo to nie jest jednak neutralne światopoglądowo, ponieważ odzwierciedla specyficzny, grecki punkt widzenia w odniesieniu do takich kwestii, jak rodzina, płęć czy własność prywatna. Zwraca uwagę artykuł mówiący o tym, że dziecko jest członkiem grupy narodowej, do której należy jego ojciec (art. 2, ust. 7). Grecka konstytucja bardzo mocno podkreśla także wartość wolności: myśli, przekonań, poruszania (w państwie) itd., mającej zapewniać pełny i harmonijny rozwój każdej jednostce. Koreponduje to w dużej mierze ze starogreckim ideałem wolnego obywatela polis, który stał się jedną z podstaw aksjologicznych tzw. cywilizacji zachodniej. Ważną wartością jest tutaj także religia rozumiana nie jako immanentny element życia politycznego na Cyprze, ale raczej jako niezbędny czynnik kulturowego zróżnicowania na wyspie. Dokładne określenie praw i obowiązków członków wspólnot religijnych utożsamianych ze wspólnotami narodowymi świadczy o tym, jak bardzo istotny jest ten element kultury dla Greków. Inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku konstytucji tureckich. Uderza tutaj przede wszystkim supremacja pojęcia narodu nad tworem politycznym, jakim jest państwo. To naród, a nie federacja jest źródłem suwerenności republiki oraz tylko on może ustanawiać prawa i obowiązki dla siebie samego<sup>16</sup>. Dla Turków cypryjskich takie sformułowanie jest szczególnie istotne, ponieważ także oni są podmiotami tego fundamentalnego aktu prawnego. Jeśli zatem zetknęli się, z jednej strony, z politycznym traktowaniem ich jako homogenicznej grupy o ściśle określonym zakresie praw i obowiązków, a z drugiej – kulturowym rozumieniem ich specyfiki oraz podkreślaniem wspólnoty dziejów i ich podmiotowości w procesie decydowania politycz-

<sup>15</sup> *Konstytucja Republiki Cypryjskiej*, s. 49–50.

<sup>16</sup> *The Constitution of the Turkish...*

nego, to odpowiedzią na ten nieznajdujący właściwego rozwiązania dylemat mogła być tylko idea *taksim*. Ponadto, zwraca uwagę podkreślanie wartości równości w konstytucjach tureckich, w tym przede wszystkim pomiędzy płciami, rasami czy przekonaniami politycznymi (art. 3–11). Ze względu na fakt trudności pogodzenia ze sobą wolności i równości w praktyce politycznej, te dwie wartości mogą być traktowane jako konkurencyjne, a ich oddalenie od siebie także mogło przyczynić się do rozwinięcia się idei *taksim* wśród Turków cypryjskich.

Istotne jest także ciągle podkreślanie laickości państwa w konstytucji Republiki Tureckiej *a contrario* do czynienia z religii kwestii politycznej w konstytucji Republiki Cypru. Turecki ustawodawca wyraźnie przechodzi do porządku politycznego jak gdyby „ponad” religiami i wyznaniem obecnymi w tym państwie. Ze względu na to, że wielu Turków cypryjskich nie traktuje swojej wiary w sposób żarliwy i fundamentalny, wydaje się naturalnym, że manifestowali swoją odrębność od grupy społecznej, która wyraźnie wprowadzała religię w sferę publiczną. Ostatnią podstawową różnicą między tymi konstytucjami jest ich forma. Konstytucja Republiki Cypru wylicza krótko i enumeratywnie podstawowe wolności obywatelskie (część „Fundamentalne prawa i wolności”), podczas gdy konstytucje tureckie każdą wolność traktują jako odrębną całość i chętnie je omawiają wraz z wpisywaniem je w dziedzictwo historyczne Turków (część „Fundamental Rights, Liberties and Duties”), co sprawia, że nie są one ujmowane jako konieczny i immanentny element każdej ustawy zasadniczej, ale raczej jako wyraz ciągłego rozwijania się narodu, który umacnia się w przeświadczeniu o głębokim zakorzenieniu tych wartości w jego kulturze. Z tej perspektywy podział między tak różnymi sposobami postrzegania rzeczywistości społecznej oraz politycznej musiał zaowocować pojęciem *taksim*.

### *System kulturowy*

Pojęcie kultury jest niezwykle złożone, a sama kultura składa się z wielu elementów połączonych różnymi typami relacji, dlatego też, dla potrzeb niniejszego opracowania używane jest pojęcie „systemu kultury”. Ze względu na pojemność tego pojęcia wydaje się zbędne, aby analizować każdy jego element, ponieważ w takim wypadku rozdział przekroczyłby liczbę stron wymaganych dla niejednej książki. Zamiast tego autorka postanowiła wyliczyć trzy najważniejsze kategorie greckiego i cypryjskiego systemu kulturowego, w ramach których wyraźnie widoczne są czynniki, które mogły wpłynąć na sformułowanie idei *taksim* wśród Turków cypryjskich. Po pierwsze, będzie to ka-

tegoria wartości, które decydują o sposobie oglądu świata przez uczestników danej kultury.

W omawianym okresie Turcy nadal silnie utożsamiali się z dziedzictwem kemalizmu, które przyniosło temu społeczeństwu, w efekcie, duże znaczenie wspomnianej wyżej wartości równości, solidaryzm na poziomie prywatnym oraz neutralność światopoglądową na poziomie publicznym<sup>17</sup>. Takie wartości mogły wyrażać się w przekonaniu, że o ile przywiązanie do danej religii czy obyczajów jest prywatną sprawą każdego obywatela, to na poziomie państwowym powinna obowiązywać zasada świeckości i laickości, dzięki której każdy pogląd ma swoje miejsce w dyskursie politycznym. W takim przypadku regulowanie na poziomie publicznym kwestii przynależności do określonej grupy narodowej bądź językowej było sprzeczne z tureckimi dążeniami, na co odpowiedź mogła stanowić jedynie idea *taksim*, czyli podziału Cypru na dwie części – jedną, w której panuje zasada: to, co prywatne, jest też publiczne oraz drugą, w której wyznacznikiem życia społecznego jest zasada przeciwna.

Drugą kategorią systemu kulturowego jest stosunek do Innego. Przez długi czas obydwa narody mieszkające na Cyprze były ze sobą na tyle zżyte, w tym także przez wspólną walkę z brytyjskim kolonializmem, że trudno było ich członkom wyróżnić Innego. Gdy jednak doszło do refleksji nad przyszłym kształtem niepodległego państwa, okazało się, że dotychczasowi sąsiedzi stali się Obcymi, czego dramatyczny przykład można było dostrzec w incydentach wzajemnych wypędzeń z dwóch części wyspy oraz zabójstw. Proces kryształizowania się podziału na Swoich i Obcych szedł w parze z mocniejszym uświadamianiem sobie poczucia przynależności do określonej grupy narodowej. Jednocześnie wiele instytucji tureckich, podkreślających ich odrębność narodową, stanowiło bezpośrednią odpowiedź na podobne instytucje i hasła wysuwane przez Greków, co wzmocniło poczucie odrębności tych pierwszych. W tym wypadku, z punktu widzenia Turków cypryjskich, przestała być możliwa idea stworzenia jednego narodu cypryjskiego, a jedynym sposobem na pokojowe współzamieszkiwanie wyspy było oddzielenie od siebie obydwu grup, tworzących odtąd spójne i homogeniczne całości.

Trzecią kategorią, w ramach której można byłoby analizować system kulturowy Turków cypryjskich, jest pamięć zbiorowa, wyrażająca się przede wszystkim w istnieniu pewnej puli wyobrażeń na temat swojej przeszłości, a w efekcie – swojego miejsca w teraźniejszości. Jak wykazały badania, pamięć historycznych wydarzeń na Cyprze, szczególnie tych mających miejsce

<sup>17</sup> E. Akc, ali, op. cit., s. 1731–1736.

w XX w., jest różna u Greków i Turków<sup>18</sup>, co przekłada się na różny sposób definiowania swojego miejsca na wyspie. Turcy, na przykład, traktują walkę o wyzwolenie Cypru spod panowania brytyjskiego jako proces, którego autorstwo przypisują sobie Grecy, odmawiając Turkom prawa do partycypacji w nim. Ze względu na fakt, że tych dwóch wizji historii: z jednej strony, greckiego postrzegania wyzwolenia Cypru jako zasługi swojej oraz państwa greckiego, a z drugiej, tureckiego przekonania o tym, że walka była wspólnym dziełem obydwu narodów, nie można było pogodzić w obrębie ewentualnie stworzonej tożsamości cypryjskiej, idea *taksim* wydawała się jedynym, kulturowo uwarunkowanym rozwiązaniem. W następnych latach umacniała ona zróżnicowane postrzeganie kolejnych wydarzeń na Cyprze, takich jak choćby militarna interwencja Turcji w 1974 r., która przez Greków pamiętana jest jako przyczyna ich wypędzeń z gospodarstw domowych oraz zantagonizowania stosunków z sąsiadami, podczas gdy Turcy cypryjscy rozumieją ją jako swoiste wyzwolenie od dominacji greckiej oraz przejaw troski o ich interesy i dobrobyt ze strony macierzystego kraju. Podsumowując, można zauważyć, że systemy kulturowe Greków i Turków cypryjskich stanowiły czynnik dynamizujący powstanie idei *taksim* wśród tych drugich, a następnie wzmacniający narodowe podziały, usankcjonowane militarnie w pierwszej połowie lat 70. XX w.

### Sieć formalnych i nieformalnych instytucji

Fakt istnienia wśród obydwu narodów zamieszkujących Cypr różnego typu organizacji zarówno formalnych, jak i nieformalnych mógł także być przesłanką wytworzenia się w świadomości Turków cypryjskich idei *taksim*. Konstruktywiści argumentują, że instytucje mają duży wpływ na świadomość aktorów międzynarodowych i mogą dynamicznie kształtować ich percepcję rzeczywistości, co miało miejsce także w przypadku Cypru<sup>19</sup>. Jednym z istotnych czynników, które umacniały tureckie przekonanie o konieczności podziału Cypru, był fenomen tworzenia się wielu formalnych oraz nieformalnych organizacji, zrzeszających przeciwników greckiej idei *enosis*. Do najważniejszych organizacji politycznych o charakterze formalnym należało utworzone w drugiej połowie lat 40. XX w. Stowarzyszenie Tureckiej Mniejszości na Wyspie Cypr (KATAK), do którego wkrótce dołączył jeden

<sup>18</sup> M. Leonard, *Us and them: Young people's constructions of national identity in Cyprus*, „Childhood” 2012, vol. 19, s. 474–477.

<sup>19</sup> Za przykład służy tu tekst M. Finnemore *Norms, culture, and world politics: insights from sociology's institutionalism*, „International Organization” 1996, vol. 50, nr 2.

z prominentnych przywódców tureckich, dr Fazıl Kucuk<sup>20</sup>. Odwoływała się ona do tureckiego nacjonalizmu i oponowała wobec greckiej propozycji przyszłego kształtu niepodległego państwa cypryjskiego. Ze względu na spadek poparcia organizacja została rozwiązana w 1949 r., a Kucuk założył Cypryjsko-Turecką Partię Jedności Narodowej, przemianowaną w 1955 r. na Cypr jest Turecką Stroną, czyli KTP. Była to organizacja, która bardzo silnie akcentowała podstawowe elementy tureckiej tożsamości takie jak religia muzułmańska czy „braterskie” związki Turków cypryjskich z ich ziomkami w Turcji<sup>21</sup>. Jednocześnie jej działalność stanowiła odpowiedź na aktywność greckiej partii AKEL, dążącej do realizacji idei *enosis*.

Można zatem zauważyć, że formalna infrastruktura organizacyjna wśród Turków cypryjskich pełniła dwie funkcje: po pierwsze, miała na celu zapobieżenie międzynarodowemu postrzeganiu Cypru jako jednolitej narodowo całości poprzez pokazanie oporu wobec aktywnej międzynarodowo dyplomacji Greków cypryjskich, pokazującej swoich przedstawicieli jako jedy-nych reprezentantów sprawy niepodległości Cypru. Po drugie, starała się skutecznie zmanifestować turecką odrębność tożsamościową oraz być przez to rzecznikiem idei *taksim*. Jednocześnie wśród Turków cypryjskich istniała także sieć mniej sformalizowanych organizacji, takich jak podziemna i paramilitarna TMT, czyli Turecka Organizacja Oporu, której celem była ochrona tureckiej ludności cywilnej na wyspie przez ewentualnymi atakami jej greckiego odpowiednika, czyli EOKA<sup>22</sup>, oraz walka o rozwiązanie sprawy niepodległości Cypru według tureckiej koncepcji podziału obydwu jego części. Organizacja ta otrzymywała wsparcie techniczne i organizacyjne ze strony rządu tureckiego, który był największym zewnętrznym rzecznikiem idei *taksim*.

Inną, wcześniej ukonstytuowaną, instytucją o charakterze religijnym było biuro Evkaf<sup>23</sup>, które zarządzało majątkami ziemskimi wynajmowanymi w celach religijnych i utrzymywało się dzięki składkom pochodzącym od członków gmin muzułmańskich w obrębie tureckiej części wyspy. Już w latach 50. XX w. posiadłości te mogły być wynajmowane nie tylko dla celów religijnych, co mogło przyczynić się do integrowania społeczeństwa tureckiego wokół idei odrębności religijnej i przez to tożsamościowej od Greków, których aktywnym przedstawicielem na arenie międzynarodowej był w tym czasie

<sup>20</sup> Ch. Pericleous, *The Cyprus Referendum: A Divided Island and the Challenge of the Annan Plan*, London 2009, s. 144–145.

<sup>21</sup> Ibidem.

<sup>22</sup> A. Adamczyk, op. cit., s. 74.

<sup>23</sup> Więcej na: <http://www.evka.org/site/default.aspx>, data odczytu wrzesień 2014.

arcybiskup Makarios III. Złożona wewnętrznie organizacja stanowiła swoistą enklawę poczucia bezpieczeństwa dla Turków cypryjskich, którzy czuli się zdominowani politycznie przez Greków. Można zatem postawić tezę, że sieć formalnych i nieformalnych instytucji wytworzonych w obrębie tureckiej mniejszości na Cyprze stanowiły z jednej strony czynnik dynamizujący powstanie idei *taksim*, a z drugiej – umacniający społeczne przekonanie, że jej realizacja będzie stanowić jedyny możliwy sposób efektywnego rozwiązania rodzącego się konfliktu narodowościowego.

### Charyzmatyczne jednostki

Konstruktywiści niejednokrotnie podkreślają, że procesy zmiany tożsamościowej w obrębie orientacji międzynarodowej aktora wykazują silną dynamikę, gdy dochodzą do głosu charyzmatyczni przywódcy<sup>24</sup>, którzy umacniają określone przekonania w społeczeństwie i stają się motorem zmian politycznych, w tym takich, które mają implikacje międzynarodowe. Podobną konstatację można wysunąć pod adresem społeczeństwa cypryjskiego. Działalność greckich przywódców, takich jak wspomniany arcybiskup Makarios III, czy lider EOKA Georgios Grivas, traktowana była wśród Turków cypryjskich z wyraźną niechęcią, ponieważ odzwierciedlała grecki punkt widzenia na międzynarodowe miejsce Cypru. Z tego względu nie dziwi silne poparcie dla liderów tureckich, szczególnie Fazila Kucuka<sup>25</sup>, który uznawany jest za twórcę samego pojęcia *taksim* w odniesieniu do politycznej organizacji niepodległej wyspy, oraz działającego aktywnie w TMT Raufa Denktasza, który po ogłoszeniu powstania Tureckiej Republiki Cypru Północnego w 1983 r. został pierwszym prezydentem nowego, samozwańczego państwa.

Kucuk, wykształcony w zakresie medycyny na zachodnich uczelniach, opublikował w 1957 r. broszurę pt. *The Cyprus Question – A Permanent Solution*, w której stwierdził m.in., że podział Cypru ma na celu jedynie ochronę obydwu społeczności przed możliwym zdominowaniem jednej przez drugą oraz zapewnienie poszanowania dziedzictwa kulturowego każdej z nich. W samej retoryce Kucuka widoczne jest mocne akcentowanie podziału na Swoich i Obcych, którego kwintesencją było właśnie pojęcie *taksim*<sup>26</sup>. Można tutaj zatem dostrzec elementy pokojowej, ale nastawionej na efektywność walki

<sup>24</sup> *International Relations Theory and the End of the Cold War*, ed. by R.N. Lebow, T. Risse-Kappen, New York 1996.

<sup>25</sup> Ch. Pericleous, op. cit., s. 145–146.

<sup>26</sup> Ibidem.

o podział wyspy. Drugą indywidualnością, istotną dla tożsamości Turków cypryjskich, był Rauf Denktasz, który reprezentował bardziej konfrontacyjne stanowisko wobec Greków<sup>27</sup>. Dzięki swojemu uporowi w dążeniu do podziału wyspy miał silne poparcie społeczne, które doprowadziło to tego, że został on pierwszym prezydentem samostanowionego państwa. Jego częste kontakty z politykami tureckimi reprezentowały silne poczucie jedności kulturowej z Turcją jako macierzą Turków cypryjskich.

### Symboliczny wymiar idei *taksim*

Symboliczny wymiar idei *taksim* przejawiał się głównie w istnieniu początkowo mało sformalizowanej granicy pomiędzy dwiema grupami społecznymi Greków i Turków cypryjskich, różniącymi się między sobą przynależnością narodową, religią, a także tradycją i zwyczajami. Z tej perspektywy *taksim* było immanentną częścią wzajemnych stosunków między tymi grupami i stanowiło naturalną konsekwencję zetknięcia się dwóch odmiennych systemów kulturowych. Konstruktywiści ujmowaliby zatem podział wyspy dokonany *de facto* w 1974 r. jako takie działanie Turcji, które jedynie sankcjonowało dotychczasowy porządek społeczny i ustanawiało formalną, oficjalnie wyznaczoną granicę nie tylko pomiędzy wpływami dwóch państw, czyli Grecji i Cypru, ale przede wszystkim pomiędzy odmiennymi systemami wartości oraz percepcji porządku społecznego i ładu międzynarodowego, a także przejaw tendencji obecnych na wyspie już od dawna.

Jednak, jak wykazały badania, obecnie percepcja granicy podlega dynamicznym zmianom wśród Turków cypryjskich<sup>28</sup>. Można powiedzieć, że aktualnie krystalizuje się powoli idea „nowego *taksim*”, czyli podziału pomiędzy Turkami cypryjskimi a tureckimi imigrantami z kontynentu. Ci drudzy są przez pierwszych postrzegani jako czynnik antagonizujący stosunki Turków z Grekami na Cyprze oraz osoby słabo wykształcone i zajmujące się nisko dochodowymi zajęciami. Negatywne stereotypy podtrzymują nierzadko turecko-cypryjskie media, w tym przede wszystkim prasa<sup>29</sup>, które wyrażnie mówią o Turkach z kontynentu jako „obcych” lub „migrantach”. Ze względu na fakt, że ta ukryta struktura turecko-cypryjskiego społeczeństwa jest wzmocnienia w procesie socjalizacji, można się spodziewać, że symboliczny wymiar

<sup>27</sup> Ibidem.

<sup>28</sup> M. Leonard, op. cit., s. 471 passim.

<sup>29</sup> E. Akc, ali, op. cit., s. 1730 passim.

idei *taksim* jako granicy może zostać w przyszłości odniesiony do różnic pomiędzy tymi dwiema subgrupami. Trudno jednoznacznie określić, na czym miałyby polegać te różnice. Wydaje się, że największe znaczenie dla Turków cypryjskich mają status ekonomiczny, określający miejsce w strukturze społeczno-gospodarczej na wyspie, stosunek do Greków cypryjskich, stosunek do Turcji, który wśród przedstawicieli młodszego pokolenia zaczyna być coraz bardziej sceptyczny oraz drobne różnice w języku i tradycji obydwu społeczności. Wszystko to sprawia, że konstrukcja rzeczywistości międzynarodowej oraz sposób rozumienia swojej roli w środowisku międzynarodowym jest inny u Turków cypryjskich i kontynentalnych. W obliczu pojawiających się co jakiś czas postulatów Kibrisilik, ten nowy wymiar idei *taksim* może mieć fundamentalne znaczenie dla dalszych stosunków pomiędzy Grekami i Turkami zamieszkującymi Cypr.

## Podsumowanie

Celem niniejszego opracowania było wykazanie, że perspektywa konstruktywistyczna w stosunkach międzynarodowych może stanowić użyteczne narzędzie badawcze w refleksji nad tureckim pojęciem *taksim*, które wykrystalizowało się wśród Turków północncypryjskich. Analizując je z perspektywy kategorii interesujących konstruktywistów, okazało się, że jego powstanie nie jest przypadkowe, a wiąże się z całą masą czynników, przygotowujących grunt dla postaw i zachowań Turków cypryjskich będących efektem tego pojęcia. Dzięki temu istnieje możliwość, po pierwsze, pogłębienia badań nad tożsamością cypryjską, a po drugie – poczynienia namysłu nad wzajemnymi związkami pomiędzy sferą polityki i kultury.